

УДК 636.085-048.42

Н. О. Аверчева,
к. е. н., доцент, в. о. завідувача кафедри загальноекономічної підготовки,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0003— 4534-639X

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.10.55

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОРМОВОЇ БАЗИ ТВАРИННИЦТВА

N. Avercheva,
PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of General
Economic Training, Kherson State Agrarian and Economic University

ORGANIZATIONAL ASPECTS OF FORMATION OF FEED BASE OF ANIMAL BREEDING

У статті проведено дослідження організаційно-економічних чинників формування кормової бази тваринництва. Актуалізовано питання несприятливої ринкової ситуації та здорожчання складових кормових раціонів, що негативно впливають на рівень рентабельності виробництва основних видів продукції галузі. Визначено причини збитковості виробництва та негативних змін у структурі виробництва продукції тваринництва. На основі аналізу статистичних даних виявлено, що у структурі виробництва м'яса за видами лідирують галузі, які використовують в основному концентровані корми, що впливає на структуру витрат кормів і збільшує частку дорогих складових годівлі сільськогосподарських тварин і птиці. Виявлено тенденцію до впровадження інтенсивного типу годівлі у підприємствах, за якого збільшення частки концентрованих кормів сприяє загальному скороченню витрат кормів у розрахунку на одиницю продукції. Систематизовано напрями удосконалення кормової бази на основі агротехнічних, біолого-технологічних та організаційно-економічних факторів.

The article examines the organizational and economic factors of the formation of the feed base of animal breeding. The issue of unfavorable market situation and increase in the cost of components of feed rations, which negatively affect the level of profitability of production of the main products of the industry, has been brought up. The reasons for unprofitable production and negative changes in the structure of animal production and feed use are identified. Peculiarities of feed base formation by animal breeding branches are substantiated. Based on the analysis of statistical data, the structure of meat production by species is led by poultry and pig industries, which use mainly concentrated feed, which ultimately affects the structure of feed consumption and increases the share of expensive components of animal and poultry feed. At the same time in livestock and sheep it is possible to use cheaper components of feed — coarse, green, succulent, which will reduce the cost of feed rations and optimize the production of animal products. Feed requirements are determined on the basis of standards for their costs per head, the planned growth of livestock and herd turnover, the maintenance of repair young and increase the productivity of farm animals. There is a clear trend towards the introduction of intensive feeding in enterprises, in which an increase in the share of concentrated feed contributes to the overall reduction of feed costs per 100 kilos of product and increase production efficiency in the industry. It is proved that the reduction of the cost of production of dairy products in specialized enterprises is based on the optimization of costs per 1 head of cows. It is possible to reduce the total cost of feed by using cheaper feed, expanding crops of perennial grasses, creating a modern system of storage and feeding of feed. The directions of improvement of feed

base on the basis of agrotechnical, biological-technological and organizational-economic factors are systematized, the results of their introduction at the level of economic entities are determined. State support should include measures to regulate the export of compound feed, quota setting, establishing balances in the domestic market.

Ключові слова: кормова база, організація виробництва, тваринництво, ефективність, аналіз витрат кормів, конверсія корму.

Key words: feed base, organization of production, animal breeding, efficiency, feed cost analysis, feed conversion.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Організація і формування міцної кормової бази є першочерговим завданням кожного підприємства, що спеціалізується на виробництві продукції тваринництва. Розвинена кормова база та її відповідність технологічним і нормативним вимогам надає можливість підприємствам збільшувати поголів'я сільськогосподарських тварин, підвищувати їх продуктивність, забезпечувати високі показники якості продукції і, у підсумку, досягати зниження її собівартості. Рівень продуктивності тварин (середньодобових приростів при відгодівлі, надоїв молока) залежить на 50—80 % саме від їх годівлі.

Вплив несприятливих кліматичних умов минулого року щодо урожайності основних культур кормової бази тваринництва, сформував дефіцит кормів на ринку. Це призвело до стрімкого зростання цін на корми та собівартості виробництва продукції тваринництва. Рівень рентабельності при цьому набував від'ємного значення не тільки за приростами, а й за традиційно прибутковими видами продукції — молоком та виробництвом харчових яєць. Нестабільна економічна ситуація і зростання цін на корми поставили виробників перед вибором: задіяти внутрішні резерви економії матеріальних і трудових витрат, удосконалити системи переробки, налагодити власні канали реалізації продукції чи взагалі відмовитися від тваринництва і скоротити поголів'я.

На цій основі актуалізуються питання організаційних аспектів формування кормової бази на рівні кожного підприємства, проведення обґрунтованого аналізу ефективності використання кормів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Забезпечення та ефективне використання кормів є складною і невирішеною проблемою всього періоду реформування галузі тваринництва, яка постійно перебуває у полі зору наукових досліджень. У публікаціях Місюка М.В. обґрунтовано вплив впровадження нових кормових культур на ефективний розвиток тваринництва. На основі проведення комплексної оцінки технологій вирощування кормових культур на конкурентоспроможність та їх енергетичної оцінки запропоновано напрями оптимізації технологічних процесів та підвищення ефективності виробництва у галузі [1, с. 81—87].

Степасюк Л.М., Лопанчук А.А. актуальними вважають питання забезпечення якісних характеристик продукції, адже самі виробники, держава і переробні

підприємства зацікавлені у створенні матеріальної бази і стабільних обсягів надходжень сировини від постачальників продукції тваринництва. Поділяємо думку авторів, що ефективний розвиток тваринництва можливий у тому випадку, коли реалізація продукції галузі забезпечуватиме виробникам вищі прибутки, ніж продаж складових кормової бази [2, с. 28—32].

Для скорочення виробничих витрат, особливо на найбільшу за часткою у структурі витрат статтю "Корми", Т.І. Яворська, Л.А. Загнітко пропонують розширення площі сінокосів та пасовищ, впровадження чіткого планування розподілу кормових угідь залежно від сформованої у сільськогосподарських підприємствах структури стада тварин. Акцентовано увагу на тому, що забезпечення поголів'я худоби власними кормами на основі наведеного підходу є необхідною умовою для одержання сільськогосподарським підприємством державної підтримки, оскільки бюджетні кошти витрачаються на "згодовування" тваринам і підприємства не займаються питаннями вдосконалення структури кормового виробництва й оптимізацією раціонів годівлі тварин [3, с. 53—59].

Одним із головних чинників розв'язання проблеми високої вартості кормів в Україні є створення міцної кормової бази та організація повноцінної збалансованої годівлі тварин. Проблеми, які існують у галузі, реально подолати тільки за рахунок застосування нових підходів до інтенсифікації у напрямі підвищення рівня і повноцінності годівлі, впровадження інноваційних технологій і форм організації конкурентоспроможного виробництва. Міцна кормова база, рівень і повноцінність годівлі на 70—80 % визначають, за дотримання усіх умов і технологій, продуктивність тварин. Тому для конкурентоспроможного виробництва продукції передусім необхідно забезпечити виробництво і згодовування тваринам кормів, збалансованих за всіма поживними речовинами, а також макро- і мікроелементами [4].

Враховуючи визначальний вплив кормової бази на розвиток тваринництва, невирішеність багатьох проблем її формування та ефективного використання кормів тема дослідження набуває актуальності в умовах постійного зростання цін на ринку.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті — визначити організаційні чинники формування кормової бази тваринництва в аграрних формуваннях та обґрунтувати напрями її удосконалення.

Таблиця 1. Витрати кормів на годівлю сільськогосподарських тварин, корм. од.

Показники	Роки								2019 р. у % до 2020 р.
	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	
Господарства усіх категорій									
Усього, млн т	42,5	37,5	33,9	31,0	30,4	29,7	30,0	29,6	69,6
у т.ч. концентровані	12,0	12,9	14,8	14,7	14,4	14,1	16,0	16,3	135,8
Питома вага концентрованих кормів, %	28,2	34,4	43,7	47,4	47,4	47,5	53,3	55,0	+26,8 в. п.
У розрахунку на одну умовну голову великої худоби, ц	29,63	32,42	31,01	30,78	31,23	31,18	31,97	31,93	107,9
Підприємства									
Усього, млн т	16,0	11,8	11,8	11,9	11,7	11,5	12,4	12,9	80,6
у т.ч. концентровані	4,2	5,6	7,9	8,7	8,6	8,4	10,3	10,8	25,7
Питома вага концентрованих кормів, %	26,3	47,4	67,0	73,1	73,5	73,0	85,1	83,7	+57,4 в. п.
У розрахунку на одну умовну голову великої худоби, ц	25,51	30,15	26,73	26,46	27,32	27,26	29,19	29,59	116,0

Дослідження проведено з використанням методів економічного аналізу витрат кормів на одиницю виробництва продукції тваринництва, порівняння процесів у різних формах господарств та регіонах країни, графічного методу — при відображенні динаміки і структури витрат кормів на годівлю сільськогосподарських тварин, групування сільськогосподарських підприємств за витратами кормів у розрахунку на одну умовну голову.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Всі корми, що використовуються у тваринництві поділяють на групи концентрованих, грубих, соковитих і зелених, які мають не тільки різну поживність, склад, джерела походження, а й терміни використання, умови постачання і зберігання. Тому питання організації процесів забезпечення кормової бази на рівні кожного виробника — від великих промислових комплексів до господарств населення — є важливою складовою ефективного ведення аграрного бізнесу загалом і галузі тваринництва, зокрема.

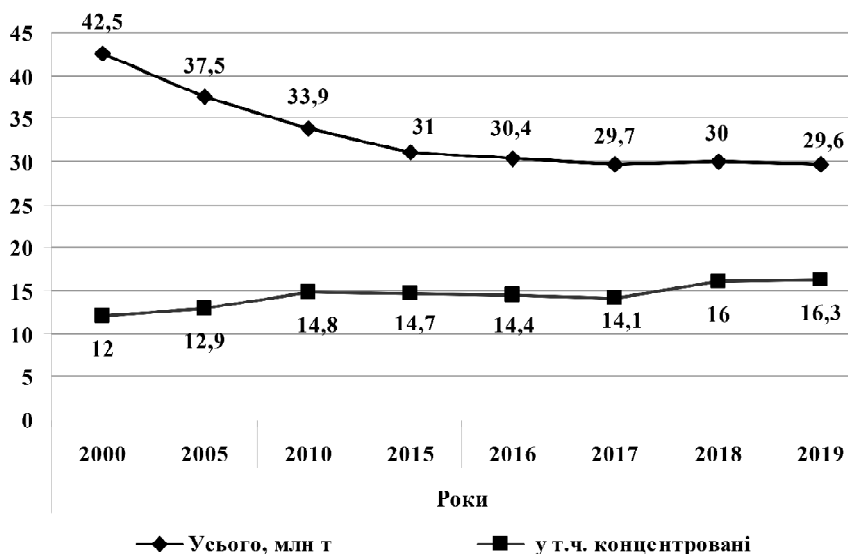

Рис. 1. Витрати кормів на годівлю сільськогосподарських тварин в усіх категоріях господарств в Україні, кормових одиниць

Основним принципом формування кормової бази тваринництва є встановлення чіткого взаємозв'язку між поголів'ям сільськогосподарських тварин і птиці та необхідним обсягом виробництва кормів різних видів з метою досягнення високих економічних результатів на основі повноцінної годівлі і максимального задоволення потреб у кормах [5, с. 204—205].

Соціальне значення кормовиробництва і тваринництва полягає у збільшенні доданої вартості, в процесі якої створюють нові робочі місця, зростає база оподаткування для фінансового забезпечення розвитку сільських територій.

Статистичні дані щодо витрат кормів загалом по країні свідчать про загальне їх скорочення за період 2000—2019 рр. Якщо у 2000 р. у всіх категоріях господарств було витрачено на годівлю тварин і птиці 42,5 млн т кормових одиниць, то у 2019 р. — лише 29,6 млн т, що на 30,4 % менше. Основними причинами виступає скорочення поголів'я і обсягів виробництва у тваринництві (табл. 1).

Аналіз частки концентрованих кормів у загальних витратах свідчить про її зростання від 28 до 55 %, що підтверджує перевагу інтенсивної відгодівлі у галузях з високим рівнем використання комбікормів і переважним розвитком птахівництва і свинарства (рис. 1).

У категорії підприємств ці тенденції підтверджуються ще більш переконливо. Питома вага концентрованих кормів зростає від 26,3 до 83,7 % за період дослідження. Загалом обсяги витрат кормів зменшилися від 16 до 12,9 млн т кормових одиниць, але останні роки відзначається тенденція до стабілізації використання кормів саме у підприємствах.

Така структура використання кормів сформована внаслідок нерівномірного розвитку галузей тваринництва. У 2019 р. в Україні вироблено 3445,5 тис. т приростів худоби і птиці, з яких 1859,3, або 53,9 % забезпечує птахівництво; 966,9 тис. т (28,1 %) —

свинарство; 556,4 тис. т (16,1 %) — скотарство і лише 26,3 тис. т (0,8 %) вівчарство і козівництво. Слід звернути увагу, що у скотарстві і вівчарстві можливе використання більш дешевих кормових ресурсів на основі природних пасовищ і сінокосів, грубих і зелених кормів, збалансування раціонів на основі наявної кормової бази, що сприятиме здешевленню кормових раціонів. Але тривалий цикл відгодівлі і висока трудомісткість виробничих процесів зробили ці галузі непривабливими для бізнесу, що, у підсумку, привело до негативних змін у структурі виробництва продукції тваринництва і використання кормів.

Відповідно витрати кормів на виробництво 1 ц м'яса у скотарстві значно перевищують показники свинарства і птахівництва. У 2019 р. у підприємствах на 1 ц приросту великої рогатої худоби витрати кормів становили 13,95 корм. од., а у свинарстві 4,84 корм. од. (табл. 2).

Зростає частка концентрованих кормів і у виробництві продукції скотарства. Якщо у 2000 р. на 1 ц приросту ВРХ було витрачено 2,2 корм. од. концентрованих кормів, то у 2019 р. втичі більше — 6,65 корм. од. Аналогічно на 1 ц молока витрати концентрованих кормів зростають від 0,2 до 0,49 ц корм. од., або у 2,45 рази, при загальному скороченні витрат корму на одиницю продукції від 1,63 до 0,89 ц корм. од. (на 45,4 %). Це свідчить про впровадження інтенсивного типу годівлі худоби у підприємствах, за якого збільшення частки концентрованих кормів сприяє загальному скороченню витрат кормів у розрахунку на 1 ц продукції і підвищенню ефективності виробництва в галузі.

На рівні виробництва важливо детально аналізувати витрати кормів у розрахунку на одну голову і на 1 ц виробленої продукції, постійно вести пошук внутрішніх резервів здешевлення кормових раціонів, впроваджувати засоби удосконалення структури сільськогосподарських і кормових угідь.

Таблиця 2. Витрати кормів на виробництво одиниці продукції тваринництва в підприємствах, ц корм. од.

Показники	Роки								2019 р. у % до 2000 р.
	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	
На центнер приросту великої рогатої худоби									
Корми всіх видів	16,73	15,89	15,69	14,80	14,74	14,34	12,06	13,95	83,4
у т.ч. концентровані	2,20	3,60	4,47	4,93	4,85	4,79	5,79	6,65	302,3
На центнер приросту свиней									
Корми всіх видів	17,90	8,97	5,98	4,46	4,41	4,31	4,84	4,84	27,0
у т.ч. концентровані	13,43	7,92	5,71	4,34	4,31	4,22	4,79	4,80	35,7
На центнер виробництва молока									
Корми всіх видів	1,63	1,31	1,18	1,00	0,97	0,94	0,86	0,89	54,6
у т.ч. концентровані	0,20	0,30	0,37	0,41	0,39	0,39	0,48	0,49	245,0

Удосконалення кормової бази підприємства залежить від ряду організаційно-економічних чинників. З огляду на те, що кормова база повинна забезпечити повне і безперебійне постачання тваринництва різноманітними, повноцінними кормами протягом року у разі максимального здешевлення раціонів, на рівні господарюючих суб'єктів слід забезпечити необхідні запаси кормів з урахуванням нормативної потреби. В середньому рівень витрат кормів при плануванні кормової бази визначають на рівні 40 ц кормових одиниць на одну умовну голову. Фактичні витрати кормів в Україні становлять за останні три роки 27—29 ц корм. од. Однак за регіонами цей показник значно диференційований. Найвищі витрати забезпечують в середньому за 2017—2019 рр. підприємства Чернігівської області (39,72 ц корм. од.), Сумської (38,56 ц), Полтавської (37,73 ц), Житомирської (37,12 ц), які віднесені до групи регіонів, в яких рівень витрат перевищує 30 ц кормових одиниць. Групування областей за рівнем витрат кормів на одну умовну голову свідчить, що до групи, в якій витрати становлять до 20 ц кормових одиниць віднесено тільки Закарпатську область, 20,1—25,0 ц кормових одиниць витрачають підприємства Вінницької, Донецької, Львівської областей, дев'ять областей з різних регіонів забезпечували рівень витрат 25,1—30,0 ц кормових одиниць і в 11 областях рівень витрат перевищував 30 ц (табл. 3).

Чіткого розмежування між регіонами за витратами кормів під час групування не визначено. До кожної групи ввійшли області з різних регіонів. Основним чинни-

Таблиця 3. Витрати кормів у розрахунку на одну умовну голову великої худоби, центнерів кормових одиниць

Показники	Корми всіх видів			В середньому за три роки	2019 р. у % до 2017 р.	
	2017	2018	2019			
Україна	27,26	29,19	29,29	28,58	107,4	
Витрати концентрованих кормів	20,09	24,37	24,47	22,98	121,8	
Питома вага концентрованих кормів, %	73,7	83,5	83,5	80,4	+9,8 в. п.	
Групи областей за рівнем витрат кормів на одну умовну голову, ц корм. од.						
до 20 ц корм. од.	Закарпатська	20,02	22,69	14,64	19,11	73,1
20,1-25 ц корм. од.	Вінницька, Донецька, Львівська	23,21	24,97	25,19	24,46	108,5
25,1-30 ц корм. од.	Волинська, Дніпропетровська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Рівненська, Херсонська, Черкаська, Чернівецька	25,84	28,17	27,57	26,83	106,7
більше 30 ц корм. од.	Житомирська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька, Чернігівська	33,98	34,27	34,35	34,20	101,1

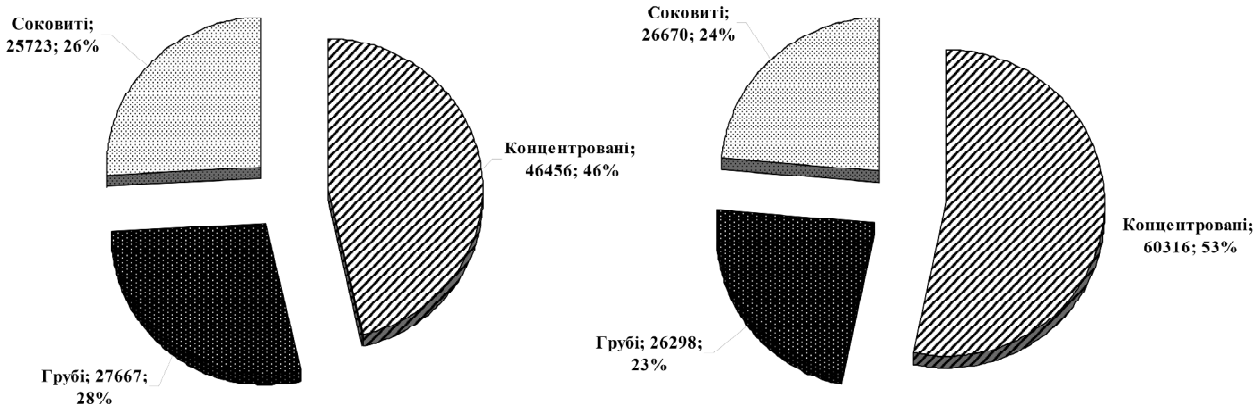

Рис. 2. Структура витрат кормів за видами на виробництво молока, ц корм. од.

ком, що впливає на рівень витрат кормів, є структура поголів'я за галузями тваринництва. У 2019 р. в Україні налічувалось 3334,1 тис. умовних голів, з яких у скотарстві 1049,5 (31,5 %), у свинарстві 990,0 тис. ум. голів (29,7 %), у вівчарстві і козівництві 16,9 тис. ум. голів (0,5 %) і птахівництво має найвищу питому вагу в структурі — 38,2 % або 1277,7 умовних голів. За концентрацією поголів'я великої рогатої худоби перше місце серед регіонів займає Хмельницька область (7,2 % від загального поголів'я по країні), по поголів'ю свиней лідером є Київська область (9,1 %), у птахівництві — Вінницька область (17,0 %). У цьому аспекті слід забезпечити високий рівень годівлі в кожному регіоні з метою підвищення продуктивності тварин і показників ефективності використання кормових ресурсів. Слід зазначити, що рівень витрат кормів не є показником ефективності їх використання, важливо визначити окупність кормів продукцією. Необгрунтоване зростання витрат або незбалансована годівля негативно впливають на економічні результати ведення господарської діяльності.

Важливою умовою формування кормової бази на рівні підприємств є не лише загальний обсяг кормів, який забезпечить виробництво певної кількості продукції, а й збалансованість їх за поживними речовинами. Якість кормів визначає рівень продуктивності тварин та рівень їх витрат у розрахунку на одну голову. Якщо раціон кормів не збалансований за поживністю (по білку, протеїну, вітамінах, мікроелементах, тощо), навіть за умови, що добова норма в кормових одиницях відповідає плановим показникам, продуктивність тварин зменшується, витрати кормів на одиницю продукції зростають, що у підсумку підвищує собівартість продукції і знижує ефективність ведення галузі. Недостатня забезпеченість тваринництва кормами і недогодовування тварин веде до негативних процесів відтворення поголів'я.

Кожна галузь тваринництва вимагає організаційно-економічного обґрунтування складових кормового забезпечення, певної адаптації структури посівних площ, тобто створення стійких взаємозв'язків виробництва продукції рослинництва і тваринництва. Водночас слід враховувати регіональні особливості та потенціал кожного підприємства у виробництві кормів.

З огляду на організаційні чинники даних процесів, на перше місце виступають питання узгодження спеціалізації основних галузей сільськогосподарського виробництва.

Так, особливості використання кормів у скотарстві і вівчарстві полягають в тому, що забезпечити їх максимальне здешевлення можливо на основі внутрішніх резервів підприємства — на основі використання зелених кормів у весняно-літній період та грубих і соковитих кормів у зимовий період. Водночас необхідно створити запаси кормів на осінньо-зимовий період, для чого потрібні спеціальні споруди для зберігання кормів. Це вимагає додаткових капітальних витрат, що складно здійснити малим формам господарств в умовах дефіциту фінансових ресурсів. У свинарстві і птахівництві підприємства активно використовують готові комбікорми, або самі формують кормові суміші на основі виробництва фуражних зернових культур та побічної продукції переробки групи технічних культур. Для цього створюють власні кормоцехи, закуповують відповідне обладнання, організують постачання і зберігання компонентів.

Для багатьох підприємств, з економічної точки зору, необхідно визначити альтернативу — відводити значні площі під групу кормових культур і розвивати скотарство і вівчарство чи зосередитись на виробництві м'яса свиней і птиці з переважно концентрованим типом годівлі, використовуючи при цьому значну частину товарної продукції рослинництва для задоволення потреб тваринництва. Альтернативний вибір і полягає саме в тому — терміново одержати дохід від реалізації продукції рослинництва чи використовувати її в якості кормової бази у тваринництві і одержати продукцію з більш високою доданою вартістю.

Оскільки витрати кормів формують більше половини виробничих витрат, дослідження ефективності їх використання є основою визначення оптимальної структури раціонів годівлі, резервів здешевлення кормів на одиницю продукції, підвищення окупності витрат кормів виробленою продукцією. Відсоткове співвідношення окремих кормів до загальної їх кількості характеризує структуру кормової бази і структуру раціону годівлі тварин. Загальну кількість кормів і окремих груп їх за поживністю обчислюють у кормових одиницях, а при складанні раціонів враховують вміст у кормах перетравного протеїну, каротину, вітамінів, мікроелементів. Співвідношення певних видів кормів в раціоні годівлі для окремих груп тварин має свої відмінності. У годівлі великої рогатої худоби раціональною структурою кормів є: концентровані корми — біля 25%, зелені — 37%, грубі — 5%, соковиті — 30%, інші — 3%.

У одному з найбільших спеціалізованих підприємств Херсонської області у структурі витрат кормів на виробництво молока значну перевагу мають концентровані корми, за рахунок яких забезпечується високий рівень годівлі і відповідна продуктивність корів основного стада. Питома вага концентрованих кормів зростає від 46,5 до 53,2 % за період 2017—2019 рр. Соковиті і грубі корми займають відповідно 24 і 23 %, їх частка зменшилася відповідно на 2 та 5 % (рис. 2).

Порівняльна оцінка структури основних видів кормів у раціоні годівлі корів свідчить про невідповідність прийнятної і науково обгрунтованої структури годівлі корів.

Конверсія корму — важливий показник ефективності використання кормів, свідчить скільки корму витрачено на одержання одиниці продукції — 1 ц приросту, 1 ц молока, 1 тис. шт. яєць. Економічний аналіз витрат кормів передбачає визначення показників у розрахунку на одиницю продукції та одиницю використовуваних біологічних активів. Вираження показників може бути у натуральним чи вартісним. Загальна вартість кормів, що витрачені на годівлю продуктивного стада зростає від 43467 до 62135 тис. грн за період дослідження. У молочному напрямку скотарства витрати кормів на одну голову продуктивного стада корів перевищують 70 ц кормових одиниць — у 2017 р. 76,8 ц, а у 2019 р. 77,4 ц корм. од. (табл. 4).

У вартісному вираженні годівля однієї голови продуктивного стада корів у 2017 р. коштувала господарству 33,4 тис. грн, а у 2019 р. — 42,4 тис. грн, тобто вартість годівлі зросла на 26,9 %. Слід звернути увагу, що дорожчали самі корми — 1 ц кормових одиниць у 2017 р. коштував 435,34 грн, а у 2019 р. — 548,49 грн, або на 26,0% більше. Витрати кормів на 1 ц молока у 2019 р. становлять 0,82 ц кормових одиниць проти 0,74 ц у 2017 р. Це основна причина зростання собівартості продукції. Крім того, зростання вартості кормових раціонів також привело до того, що на 1 ц молока вартість витрачених кормів зросла у 2019 р. на 39,6 % — від 323,61 до 451,79 грн.

Отже, виробнича собівартість молока зростає під впливом підвищення вартості кормового раціону та витрат кормів у натуральному вираженні у розрахунку на 1 ц молока. Впровадження заходів технологічного та організаційно-економічного напрямку щодо підвищення якості кормів, забезпечення відповідного приросту продуктивності корів до зростання витрат на годівлю, удосконалення кормової бази за рахунок кормів власного виробництва є основою підвищення ефективності виробництва продукції тваринництва.

Між собівартістю виробництва кормів і собівартістю продукції існує пряма залежність. Дорожчі корми обумовлюють вищу собівартість продукції, що зменшує прибутковість продукції і галузі в цілому. Основну частину кормів підприємства одержують з польового кормового виробництва, роль природних сінокосів і пасовищ у формуванні кормової бази у південних регіонах низька. В умовах південного степу господарства активно використовують зрошення при вирощуванні кормових культур, що значно збільшує собівартість кормів.

Таблиця 4. Аналіз витрат кормів на виробництво молока

Показники	Роки			2019 р. у % до 2017 р.
	2017	2018	2019	
Виробничі витрати в молочному скотарстві, тис. грн	69470,0	91862,2	113819,5	163,8
Вартість кормів, тис. грн	43467,0	49536,2	62135,2	142,9
Витрати кормів, ц корм. од.	99846	105991	113284	113,5
Вартість 1 ц кормових одиниць, грн	435,34	467,36	548,49	126,0
Витрати кормів на 1 ц молока, ц корм. од.	0,74	0,81	0,82	110,8
Вартість кормів у розрахунку на 1 ц молока, грн	323,61	380,82	451,79	139,6
Витрати кормів на 1 голову, ц корм. од.	76,8	73,5	77,4	100,8
Вартість кормів у розрахунку на одну голову в рік, тис. грн	33,4	34,3	42,4	126,9
Питома вага кормів у структурі виробничих витрат, %	62,6	53,9	54,6	-7,9 в. п.

Тому заощадити можна тільки на раціонах, для чого необхідно заготовляти якісні грубі корми. Дорога і найсучасніша техніка — не запорука високої якості корму, потрібно дотримуватись усіх технологічних правил. Тому заготівлю основних кормів слід проводити максимально швидко і вчасно. В основі високої продуктивності тварин і зниження собівартості отриманого молока знаходиться саме здешевлення кормів на основі збільшення частки грубих кормів та забезпечення їх якості. Завдяки консультантам Асоціації виробників молока комбінують різні види шротів, замінюючи дорогі дешевшими.

Одне з найбільших спеціалізованих підприємств Херсонської області ТОВ "ТД "Долинське" утримує загальне поголів'я великої рогатої худоби 3—200 голів, з них 1—250 дійних корів. За 2019 р. підприємство збільшило річний надій з 10580 до 11090 кг молока на дійну корову. В "Долинському" знайшли спосіб, як збільшити частку грубих кормів у раціоні та поліпшити його перетравність. Завдяки цьому відмовились від збільшення частки концентратів у раціоні влітку. На фоні підвищення цін на білкові корми вдалось істотно скоротили собівартість раціону — до 160 грн на дійну корову на день. Під час балансування раціонів першочергова мета — здоров'я тварин, тому концентратний тип годівлі слід обмежувати. Частка грубих кормів у раціоні дійних корів має бути щонайменше 50%, в середньому становить 53—55% [7—9].

Основними чинниками, що сприяють підвищенню врожайності кормових культур, зниженню трудомісткості і здешевленню кормів є впровадження інтенсивних технологій, нових форм організації та оплати праці. Підвищення врожайності кормових культур досягається насамперед внесенням достатньої кількості органічних і мінеральних добрив, забезпечує приріст урожайності на 45—50%. За рахунок внесення добрив підвищується і якість кормів на основі підвищення вмісту перетравного протеїну, мінеральних речовин і вітамінів.

Для підвищення частки перетравного протеїну в кормах господарство планує збільшити посіви зернобобових культур, за рахунок яких не тільки підвищується протеїнова складова кормової бази, а й поліпшується стан ґрунтів та структура сівозміни. Посіви багаторіч-

Таблиця 5. Напрями удосконалення складових кормової бази тваринництва

Складові кормової бази	Мета діяльності	Напрями удосконалення	Результати
Тваринництво	Формування повноцінної годівлі тварин	- Планування обороту і кількості поголів'я за статеві-віковими групами; - розрахунок структури кормових раціонів; - наукове обґрунтування складу і якості кормів відповідно спеціалізації тваринництва; - дотримання норм годівлі тварин	- Забезпечення відповідності та збалансованості наявного поголів'я і вимог до обсягів, структури і якості кормів; - оптимізація кормових раціонів на основі введення економічно доцільних елементів
Рослинництво	Забезпечення тваринництва різними видами кормів	- Формування оптимальної структури сівозміни та співвідношення між фуражними і продовольчими зерновими культурами; - дотримання агротехнічних вимог при вирощуванні зернофуражних і кормових культур; - впровадження високоврожайних сортів кормових культур та факторів інтенсифікації кормовиробництва; - окультурення і оптимальне використання природних кормових угідь	- Виробництво необхідної кількості різних видів кормів; - підвищення врожайності культур і віддачі з кожного гектара кормових культур; - досягнення високого рівня окупності витрат на інтенсифікацію виробництва у рослинництві і тваринництві; - підвищення продуктивності природних сінокосів і пасовищ
Економіка	Досягнення позитивного економічного ефекту при використанні кормових ресурсів і розвитку тваринництва	- Планування і збалансування потреби і наявності кормових ресурсів на підприємстві; - вибір економічно доцільних видів кормів; - впровадження ефективних типів і норм годівлі тварин; - врахування цінової ситуації на ринку кормів; - інтеграція і взаємовідносини між підприємствами різних сфер АПК; - сприятлива аграрна політика країни	- Досягнення оптимального рівня виробництва і заготівлі кормів; - підвищення ефективності використання кормів; - здешевлення кормових раціонів; - зниження собівартості продукції; - оптимізація витрат кормів у розрахунку на одиницю продукції тваринництва
Організація	Забезпечення взаємозв'язків і ефективної взаємодії технологічних та економічних чинників	- Розвиток кооперації, встановлення господарського розрахунку між підрозділами з виробництва продукції тваринництва і кормового забезпечення; - впровадження інновацій та інтенсифікація кормовиробництва; - забезпечення процесів зберігання, підготовки, постачання, роздавання кормів; - створення страхових фондів; - раціональне розміщення об'єктів на території підприємства; - удосконалення технічної бази кормовиробництва	- Підвищення ефективності діяльності підприємства загалом; - удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування складного за структурою багатогалузевого виробництва; - поглиблення внутрішньої спеціалізації і кооперації підрозділів; - своєчасна, безперебійна і стабільна подача кормів до виробничих об'єктів; - економія транспортних та інших загальновиробничих витрат

них і однорічних трав також збагачують ґрунти поживними речовинами, підвищують їх родючість, є кращими попередниками для сільськогосподарських культур, забезпечують протиерозійний захист. Для отримання якісних грубих кормів використовують посіви багаторічних культур, які забезпечують вищу урожайність, якість сіна та зниження вартості кормових і кормопротейнових одиниць. Годівлю в літній період забезпечують за рахунок однорічних трав, формується зелений конвеєр. У досліджуваному підприємстві планування і функціонування зеленого конвеєра забезпечує стабільність і продуктивність худоби в теплу пору року. За рахунок розширення посівів проміжних культур, післяукісних і післяжнивних посівів також оптимізується використання орних земель та склад кормової бази. Важливим внутрішньогосподарським резервом збільшення виробництва кормів є впровадження повторних поукісних і поживних посівів кормових культур, які забезпечують додатковий вихід кормів з одиниці земельної площі. В умовах глобальних кліматичних змін господарствам слід звернути увагу на посухостійкі культури — просо, сор-

го, які за поживними властивостями не поступаються зерновим колосовим культурам.

Запропоновані заходи є складовими інтенсифікації кормовиробництва, яка спрямована на збільшення виходу кормів з кожного гектара посівних площ та підвищення їх якості.

Оскільки технологічний цикл тваринництва тривалий, впровадження прогресивних технологій необхідно не тільки у вирощування кормових культур, а й у сфері зберігання і приготування кормів. Приготування із багаторічних і однорічних трав сінажу, як консервованого корму із зеленої маси, є важливим напрямом підвищення якості кормів, зменшення втрат поживних речовин і залежності від погодних умов. Під час організації раціонального використання кормів важливо забезпечити зниження втрат під час зберігання, переробці і підготовці до згодовування. Особливу увагу слід приділити зменшенню технологічних втрат в кормо виробництві. Необхідно збільшити заготівлю сінажу, пресованого сіна, трав'яної муки. Підприємство повинно дбати про будівництво різних кормосховищ соковитих кормів, коренеплодів і приміщень

з примусовою вентиляцією сіна, а також розробити прайвильну систему згодовування кормів протягом року.

Питання зниження собівартості кормів у тваринництві може бути вирішене тільки на основі впровадження інноваційних технологій. Осипенко О., консультант по тваринництву компанії "Агротрейдхім", вбачає проблеми розвитку ринку кормів у скороченні поголів'я, низькій купівельній спроможності населення, високій собівартості кормів, несправедливому перерозподілі доходів на шляху продукції до кінцевого споживача [10].

У сучасних умовах переваги на ринку мають підприємства з повним операційним циклом, що включає вирощування сільськогосподарських культур, на основі яких формується кормова база; систему кормовиробництва з оптимальним використанням преміксів і білково-вітамінних добавок; впровадження сучасних технологій вирощування, забою і переробки продукції тваринництва; створення постійної мережі і каналів реалізації продукції. Виробники продукції тваринництва перебувають під впливом подвійного тиску, з однієї сторони, зростають ціни на корми та інші матеріальні ресурси, а з іншої — ціни на ринку на продукцію галузі залишаються стабільними. Зростання внутрішніх цін на м'ясо і молоко стримує низька купівельна спроможність населення та конкуренція зовнішніх європейських ринків, які у разі зростання подальшого цін готові поставити власну досить якісну продукцію за більш доступними цінами. Тому у цій ситуації необхідно консолідувати зусилля на пошуку внутрішніх резервів створення повноцінної кормової бази з метою здешевлення кормів і зниження собівартості продукції.

— здешевлення кормових раціонів на основі підвищення поживності кормів у разі економії протеїнових складових;

— впровадження високопротеїнових культур у структуру посівів — гороху і чечевиці, люпину, як доступних джерел поповнення білкового балансу кормової бази;

— заміна традиційних складових кормів (пшениці, кукурудзи, ячменю, сої) більш дешевими — введення в раціони гібридів жита і тритикале, кормового сорго і проса, відходів переробки кукурудзи, соняшнику, ріпаку, пивоварної, борошномельної та інших харчопереробних галузей.

Важливо відзначити, що в південних регіонах інтенсивне вирощування кормових культур вимагає впровадження систем зрошення, що зумовлює додаткові значні витрати. Водночас підприємства втрачають конкурентні переваги перед виробниками з інших регіонів через високу собівартість продукції. В цьому аспекті набувають особливого значення регіональні і державні програми підтримки кормовиробництва в умовах зрошення і розвитку тваринництва.

Використання природних пасовищ і сінокосів у південних областях України також обмежене, оскільки через посуху неможливо забезпечити належний травостій і, відповідно, тварин — необхідною кількістю кормів під час випасу. Організація культурних пасовищ передбачає значні витрати на підсів та зрошення. Тому значної ролі природні пасовища в кормовому балансі Півдня України не відіграють, проте виступають як засіб стабілізації кормовиробництва і можливості утримання та годівлі тварин за межами стаціонарних приміщень протягом весняно-літнього періоду. Тому більшість

підприємств ведуть інтенсивний тип кормовиробництва, використовуючи можливі технологічні прийоми для цілорічного забезпечення кормами утримуваного поголів'я. У разі великотоварного виробництва обов'язково необхідно формувати перехідні і страхові запаси, а вимогою до обсягів виробництва кормів різних видів є випереджаючі темпи виробництва над використанням.

Під час наукового обґрунтування напрямів удосконалення організації кормової бази слід враховувати багатоплановість і складність процесів, спеціалізацію і взаємозв'язки галузей (табл. 5).

Запропоновані заходи підвищують значення, виводять галузь кормовиробництва на новий організаційно-економічний рівень, при якому зростає її роль як основи ефективного розвитку тваринництва та оптимальної спеціалізації виробництва в аграрних формуваннях. Загалом розвиток тваринництва і кормовиробництва сприяє досягненню високого рівня ефективності використання сільськогосподарських угідь, трудових і матеріально-технічних ресурсів, нівелює проблеми сезонності виробництва. Система кормовиробництва повинна враховувати природні та організаційно-економічні умови кожного підприємства.

Оскільки питання розвитку і формування кормової бази стосуються продовольчої безпеки країни та ринкових цін на соціально значиму білкову продукцію, важливо підтримати галузь тваринництва на державному рівні. За даними інформаційного агентства AgroPolit.com, влада повинна розуміти, що скорочення поголів'я ВРХ та свиней в Україні набуло загрозливої тенденції: за останні роки кількість худоби зменшувалася на 5—6,5% щорічно. Доцільними є пропозиції Чайківського І., секретар Комітету Верховної Ради України з питань аграрної та земельної політики, який пропонує:

— обмеження експорту кукурудзи, використання її на виготовлення комбікормів на внутрішньому ринку, утримання балансу потреби;

— продаж кукурудзи Держрезервом виключно на підприємства з виготовлення кормів, на тваринницькі і птахокомплекси;

— державна підтримка представників галузі цільовими коштами з бюджету держави [11].

Але надмірне державне регулювання в галузі виробництва і експорту кормів може привести до непередбачуваних негативних наслідків і втрат. Так відміна "соєвих правок" привела до скорочення переробки сої. Україна, яка є одним з лідерів по вирощуванню сої в Європі, вимушена імпортувати соєвий шрот як основу білкової складової комбікормів.

ВИСНОВКИ

Кормова база є головним чинником розвитку тваринництва, оскільки її формування залежить від спеціалізації та розвитку окремих галузей, структура складна за видами кормів та джерелами їх надходження.

Економічна ефективність виробництва продукції тваринництва визначається на основі зростання продуктивності праці, кормовіддачі, прибутку і рівня рентабельності. Якщо собівартість продукції при цьому зростає, необхідно постійно вести моніторинг співвідношення результатів і витрат, пошук резервів оптимізації її структури та економії матеріальних ресурсів, розподіл витрат між видами основної, додаткової і побічної продукції.

Якщо виробникам більш вигідно реалізувати продукцію рослинництва, особливо це стосується складових концентрованих кормів, то в ринкових умовах їх неможливо примусити займатися тваринництвом. А вже з точки зору оборотності коштів, у тваринництві більш тривалий період їх повернення, галузь вимагає залучення додаткової робочої сили, що проблематично у сільській місцевості через відтік молоді до міст і старіння сільського населення.

Взаємовплив розвитку тваринництва і формування кормової бази очевидний, проте на перше місце слід поставити саме розвиток тваринництва, яке спонукає до формування комплексу з постачання і власного виробництва кормів. Проте без створення міцної кормової бази неможливо досягти високих показників ефективності у тваринництві. Тобто організаційно-економічний механізм ефективного функціонування підгалузей тваринництва передбачає, насамперед створення кормової бази із врахуванням власних можливостей виробництва кормових культур, використання потенціалу природних кормових угідь та придбання складових для забезпечення повноцінних раціонів годівлі.

Внутрішній потенціал здешевлення кормів у тваринництві зосереджено в удосконаленні структури посівних площ зернових, технічних культур, максимальному використанні продуктів їх переробки, некондиційної продукції.

В якості державної підтримки галузі доцільними вважаємо заходи регулювання обсягів експорту складових кормів, чіткого визначення граничних квот, встановлення балансів на внутрішньому ринку.

Література:

1. Місюк М.В. Зростання ефективності кормовиробництва на інноваційних засадах. Економіка АПК. 2013. № 3. С. 81—87.
2. Степасюк Л.М., Лопанчук А.А. Кормовиробництво як основний чинник ефективного розвитку галузі скотарства. Економіка АПК. 2016. № 4. С. 28—32.
3. Яворська Т.І., Загнітко Л.А. Вплив витрат і ціни реалізації на ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах регіону. Економіка АПК. 2015. № 6. С. 53—59.
4. Рентабельність виробництва молока. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekspertna-dumka/item/8169-rentabelnist-vyrobnytstva-moloka.html> (дата звернення 06.04.2021).
5. Гордієнко О.В., Рудько О.І., Кулініч О.І. Організація виробництва: навч. посібник. К.: Аграрна освіта, 2010. 377 с.
6. Сільське господарство України за 2019 рік: статистичний збірник / За ред. Прокопенко О. К.: Державна статистична служба України, 2020. 230 с.
7. Коли годівля як вищий пілотаж — досвід "Торговий дім "Долинське". URL: <http://milkua.info/uk/post/koli-godivla-ak-visij-pilotaz-dosvid-torgovij-dim-dolinske> (дата звернення 10.04.2021).
8. Як підкорюються молочні вершини: інтерв'ю з Анатолієм Русаком, директором і співзасновником ПП "АФ "Промінь"" (Херсонської обл.). Молоко і ферма. 2020. № 4 (59). С. 5—8.
9. Тваринництво. URL: <http://www.agroproduct.com.ua/uk/tvarinnictvo/> (дата звернення 10.04.2021).

10. Осипенко О. Уменьшение поголовья и дорогое сырье: болевые точки кормовой отрасли Украины. URL: https://latifundist.com/interview/563-umenshenie-pogolovya-i-dorogoe-syre-bolevye-tochki-kormovoj-otrasli-ukrainy?fbclid=IwAR1ssxLqybH4S0OIJqA7UAB7yP4tNLPcGoNCh9kaW29AED40OM_U6dzvnhk (дата звернення 20.04.2021).

11. Озвучено три шляхи підтримки тваринництва. URL: <https://agropolit.com/news/19847-ozvucheno-tri-shlyahi-pidtrimki-tvarinnitstva?fbclid=IwAR1ILP-uUk8Ye5cUIBlnPgTEYzOAsfI5jbZqmEE4e94FWot5-uKUs5VFCkY8> (дата звернення 16.04.2021).

References:

1. Misiuk, M.V. (2013), "Increasing the efficiency of feed production on an innovative basis", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp.81—87.
  2. Stepasiuk, L.M. and Lopanchuk, A.A. (2016), "Feed production as a major factor in the effective development of the livestock industry", *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 28—32.
  3. Yavors'ka, T.I. and Zahnitko, L.A. (2015), "The impact of costs and sales prices on the efficiency of milk production in agricultural enterprises in the region", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 53—59.
  4. The official site of Agro-business.com.ua (2020), "Profitability of milk production", available at: <http://agro-business.com.ua/agro/ekspertna-dumka/item/8169-rentabelnist-vyrobnytstva-moloka.html> (Accessed 06 April 2021).
  5. Hordiienko, O.V. Rud'ko, O.I. and Kulinich, O.I. (2010), *Orhanizatsiia vyrobnytstva [Organization of production]*, Ahrarna osvita, Kyiv, Ukraine.
  6. State Statistics Service of Ukraine (2020), "Sil's'ke gospodarstvo Ukrainy za 2019 rik. Statystychnyj zbirnyk" [Agriculture of Ukraine for 2019: statistical collection], *Derzhavna statystychna sluzhba Ukrainy*, Kyiv, Ukraine.
  7. The official site of Milkua.info (2021), "When feeding as aerobatics — experience "Trading House" Dolynske", available at: <http://milkua.info/uk/post/koli-godivla-ak-visij-pilotaz-dosvid-torgovij-dim-dolinske> (Accessed 10 April 2021).
  8. Rusak, A. (2020), "How milk peaks are conquered: an interview with Anatoliy Rusak, director and co-founder of PE "AF" Promin "(Kherson region)", *Moloko i ferma*, vol. 4 (59), pp. 5—8.
  9. The official site of Agroproduct.com.ua (2021), "Livestock", available at: <http://www.agroproduct.com.ua/uk/tvarinnictvo/> (Accessed 10 April 2021).
  10. Osypenko, O. (2021), "Decrease in livestock and expensive raw materials: painful points of the fodder industry in Ukraine", available at: https://latifundist.com/interview/563-umenshenie-pogolovya-i-dorogoe-syre-bolevye-tochki-kormovoj-otrasli-ukrainy?fbclid=IwAR1ssxLqybH4S0OIJqA7UAB7yP4tNLPcGoNCh9kaW29AED40OM_U6dzvnhk (Accessed 20 April 2021).
  11. The official site of Agropolit.com/news (2021), "Three ways to support animal husbandry have been announced", available at: <https://agropolit.com/news/19847-ozvucheno-tri-shlyahi-pidtrimki-tvarinnitstva?fbclid=IwAR1ILP-uUk8Ye5cUIBlnPgTEYzOAsfI5jbZqmEE4e94FWot5-uKUs5VFCkY8> (Accessed 16 April 2021).
- Стаття надійшла до редакції 19.05.2021 р.*